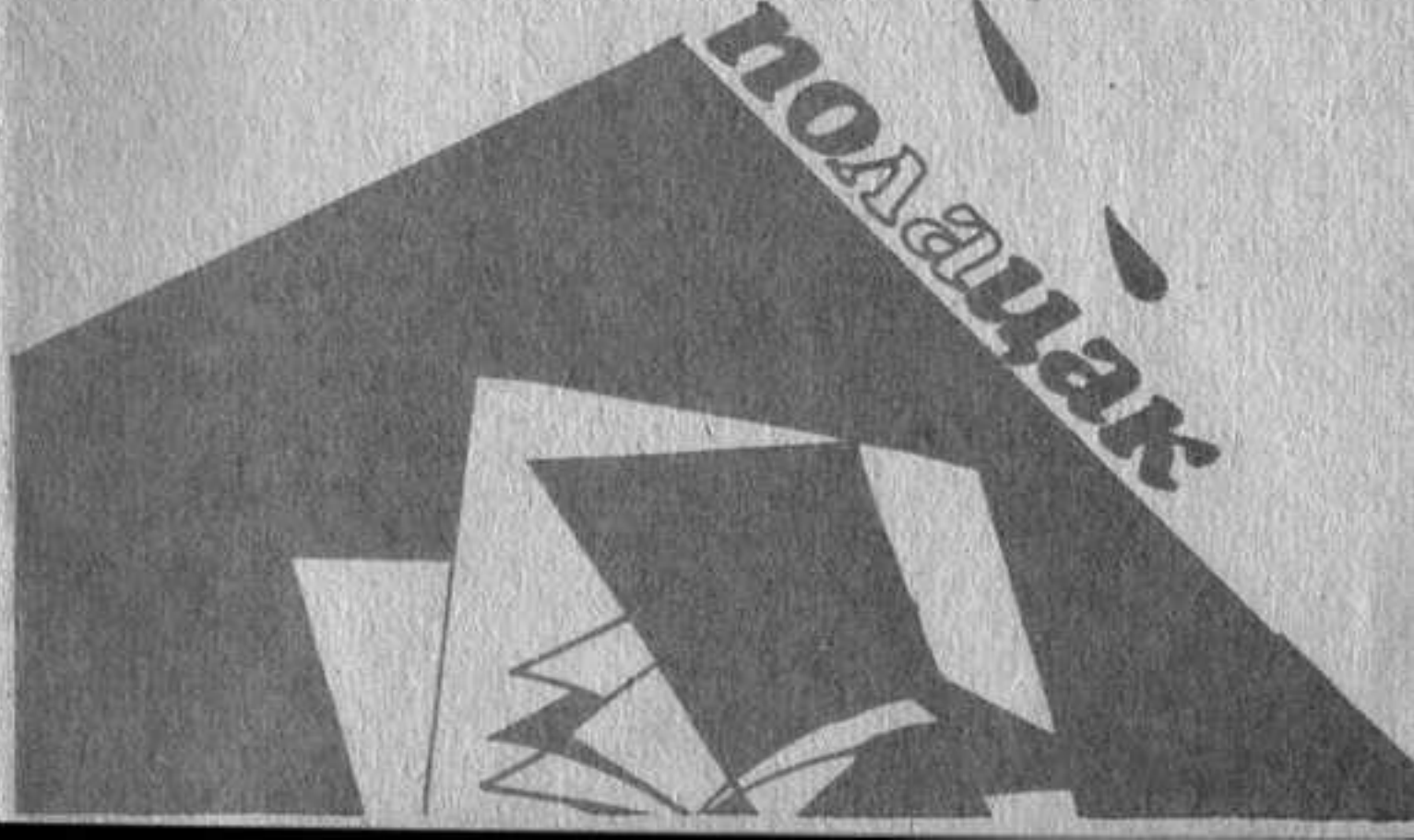

Ксэракс

БЛА *
Е РУС * кі

нолашак

+СЯРЖУК СОКАЛАЎ-ВОЮШ+

РАНИЦА РЭСПУБЛІКІ

П'еса, у якой бяруць удзел:

1. МАЛЕНЬКІ.
2. МАЁР.
3. ЯНА.
4. КОПІЯ.
5. ЕГ.
6. БРОНЕТРАНСПАРЦЁР.
7. ДОЎНАР-ЗАПОЛЬСКІ.

Сцэна нагадвае бронетранспарцёр з сярэдзіны ў натуральную велічыню. Павелічальнае шкло перад сцэнай надае яму гігантыцкія памеры і да таго ж паказвае усё дагара нагамі. Зараз на сцэне пяць гадзін, пяцьдзесят дзевяць хвілін паводле маскоўскага часу. Ціха, але рэчы прадчуваюць раніцу і няспяць. Нарэшце, немаведама адкуль прысутны ў бронетранспарцёры гадзіннік-ходзкі з гірамі-шышкамі пачынае шыпець і біць голасам маскоўскіх курантаў. Голас за сцэнай паведамляе час, гучаць гімны СССР і БССР і на хвіліну усё змаўкае. Праз хвіліну за сцэнай чуюцца крокі вялікай колькасці вайскоўцаў пад час урачыстага маршу і на сцэну маршавым крокам выходзіць чалавек у форме маёра невядомай арміі. За сцяной у яго гітара. Ён спыняецца пасярод сцэны. У гэты самы час крэсла кіроўцы бронетранспарцёра паварочваецца на 180° і зь яго устае незвычайна вялікі, а на самой справе Маленькі чалавек, Усе, акрамя яго, ходзяць вайсковым крокам.

МАЛЕНЬКІ. Маёр, я віншую вас з раніцай рэспублікі!

МАЁР. Рады старацца!

МАЛЕНЬКІ. Ну, гэта вы як заўжды.

МАЁР. Такая служба.

МАЛЕНЬКІ. Брава, маёр, брава. Ужо колькі дзсяткаў год чую ад вас гэта: такая служба; і кожны раз вы вымаўляеце гэта па-новаму... Вы што -- яцвяг?

МАЁР. Крывіч.

МАЛЕНЬКІ. Я так і думаў. Дазвольце ваш браўнінг.

МАЁР. Ха-ха-ха. Клянуся продкамі -- гэта цудоўны жарт.

МАЛЕНЬКІ. Перастаньце сьмяяцца. Зараз сюды прыйдзе

Яна.
МАЁР. Так хутка?

МАЛЕНЬКІ. Ваша іронія тут недарэчы. (Пераходзіць на шэпт.) Вы прынеслі?

МАЁР (бярэ у рукі гітару). Горача у нас у рэспубліцы.
МАЛЕНЬКІ. Вы вазьміце хаця б прыбалтаў.

Ёг вынімае дошку зь цвікамі і сядзе на яе,
моучкі пазіраючы, але ня глядзячы на размоўцаў.

ЯНА. Камп'ютэрызацыя — гэта рэч.

МАЛЕНЬКІ. Прыбалты вунь куды сіганулі у літаратуры.

Нам хаця б іх дагнаць. Бось мы і друкуем Доунар-Запольскага...

Падставовыя рэчы. Бязь іх — нікуды. А прадмову напісаць
няма каму. Сеў ды напісаў сам. Вось табе і культура.

МАЁР. Няжэ вы ня чуеце як тут горача?

Ёг здымае шапку-аблавуку і апранае чалму.

ЯНА. Цікава, як працуе сёньня кнігарня? Пайшлі глянем.

МАЁР. Спачатку палі кавы і выпадкова разьбі кубачак,

тады сходзім.

МАЛЕНЬКІ. А я пра цябе артыкул напісаў.

МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.

ЯНА. Чалавек вунь на цвіках сядзіць, за Радзіму паку-
туе, а ты — п'есу.

МАЛЕНЬКІ. Мы ўсе на цвіках сядзім. А вось прыбалты...

МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.

ЯНА. Без камп'ютэраў мы прапалі. Без камп'ютэраў мы —
нішто.

МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.

МАЛЕНЬКІ. Як хутка мінула раніца. Гэта не эўрапейскі
узровень.

ЯНА. Раніцай усе камп'ютэры...

МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.

ЁГ. Давайце стрэлім з нашага бронетранспарцёра.

МАЛЕНЬКІ. Ня трэба. Многія з раніцы яшчэ сьпяць. Гэта
не эўрапейскі узровень.

ЯНА. А вось камп'ютэры, гэта — узровень.

МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.

МАЛЕНЬКІ. Што ж ты адразу не згаджаўся напісаць?

МАЁР. Думаў: пустое. Навошта нам раніцай такая п'еса...

Але, калі камп'ютэр і эўрапейскі узровень, ці хаця б як у
прыбалтаў, то чаго б не напісаць? Чалавек вунь на цвіках
за Радзіму пакутуе... Ды напішу я вам горача!... П'есу...

МАЛЕНЬКІ. Ну вось і цудоўна. Тады і пагаворым. Грай,
маёр.

МАЁР (да Ёга). Дай пасядзець.

ЁГ. На. (Маёр сядзе на цвікі.) Хто яшчэ не сядзеу за
Радзіму?

ЯНА. Доунар-Запольскі.

МАЛЕНЬКІ. Пайшлі на каву.

Усе, акрамя Маёра, выходзяць шыхтом.

МАЁР. Вось дачакаўся курантаў і бабахну з гарматы. Абы
калібр снарадаў падыйшоў. Я ў гэтым разумею. У мяне бацька
артылерыстам быў. Так што: добрай вам наступнай раніцы.

Гармата страляе сама. Дым засылае усё навокал,
а калі расейваецца — на сцэне нікога няма.
Чуваць голас дыктара радыё.

ДЫКТАР. Передаём навіны. Сёньня раніцай на Беларусі
адбыўся гарматны стрэл. Ахвяраў і разбурэньняў няма.

Рэклама. Пабітыя кубачкі ад кавы хутка і надзейна
склеіць для вас капэратыўу БФ-6. Ён жа можа ўстанавіць вам
новыя персанальныя камп'ютэры. Адмысловыя дошкі для ёгаў
выпускае менскі трактарны завод. П'есы абсурду на эўрапей-
скім, ці хаця б на прыбалтыйскім узроўні ня піша ніхто.
Сачыце за нашай рэкламай.

Надвор'е. У рэспубліцы раніцай — горача.

А зараз пад рубрыкай "Раніца рэспублікі" мы прапануем
вам перадачу "Дзень за днём". Для мікрафону дыктар рэспублі-
канскага радыё Доунар-Запольскі.

К а н е ц .

* ВАЛЯНЬЦІНА АКСАК *

ВЫБАР

І храм Узьвіжання, і Праабражэньня Спаса
Маленькая, як лялечка, царква --
Сумоунасьцю душы і дум прыкрасай,
Калі пад сэрца ссыпана жарства.

І ужо нідзе на сьвеце не знайду я
Ратунку ад прыдуманых багоу,
Бо нават Правялебную сьвятую
Ты быў забыць з чужынкаю гатоу.

Ня Полацкай, а Кіеускай Сафіі
Пачуу званю прынаднае біцьцё...
Я -- у нябыт ці у вечнасьць -- да стыхіі
Спакусау боскіх праведнай Марыі,
Ты -- у сягонья страгнае быцьцё.

1989

ВЕРБНІЦА Ў ВАСІЛЕУЦАХ*

Ужо засьвяціліся кветкі падбелу
на квалай траве у забытым кар'еры,
І у гэтым нязвыклым яшчэ інтэр'еры,
у дыме бяроз, цераз ноч загусьцельм,
зяленіва ўе над гняздоўем збуцьвельм
свой німб веснавы.

А горад ашчэрвае пашчу усё шырай,
і кружыцца доўга знячэулены вырай
над мейсцам, якое ўжо назвы ня мае, --
нашчадак паганскія косткі шпурляе
на вагі, дзе служаць адзінаю гірай
унукі яго.

Падмурак ня кроплены сьветлай вадою,
і новы кар'ер заплывае травою,
і кветкі падбелу, як вогнікі продкаў
успыхнуць якраз нашай сьмерці на угодкі
пад домам чужым.

1989

* Вёска, якую нядаўна праглынуу Наваполацак.

Чырвоны ходнік пасярод сьвятлынь-пакою
Расьцяу яго раўнюсенька на часьці.
Адкуты мосенж на мае запясыці,
А на яе -- Хрыстовае прычасьце.

Чырвоны ходнік пасярод сьвятлынь-пакою,
Хадзіць па ім дазволена абраным.
Атрута змовы на маім каханьні,
А на яе -- Хрыстовае прызваньне.

Чырвоны ходнік пасярод сьвятлынь-пакою
Лёг ад мяне і да яе памкнууся.
Ад мае помсты болей не ратуйся,
Бо ад яе даўно ўжо Бог зьлякнууся.

1989

Пауз могілкі мая дарога.
Штодня -- заходам і сьвітаньнем
Твой крыж вітаю адвітальна.
Даруй-даруй! Усё -- ад Бога.

Рука у жагнаньні стыне строга
Над мейсцам нашага расстаньня.
А наўздагон -- тваё маўчаньне.
Не наракай! Усё -- ад Бога.

Самотных дзён у нас нямнога.
Ужо узыходзіць знак астральны
Над мейсцам нашага спатканьня.
Прымі-прымі! Мяне -- ад Бога.

1988

ПЕРАД ВЯЛІКАДНЕМ

Панядзелак радзіўся на зломе
Нескаронага шчырага тыдня.
У Табой ашчасліўным доме
Пост вялікі хрысьціўся у Вялікдзень.

Белым воблачкам раніца зьзяла
У расчэсаных кудзёрках жарых,
І аўторак сабой падганяла,
Сераду вызваляла з цяжару.

І чацвер абмываўся блакітам
У купелі вачэй маіх поўных.
Ды вось пятніца нешта панікла,
Не сьпяшала выходзіць за поўняй.

7.

Ля чаканай чырвонай суботы
Яна чорнаю быць не хацела.
Крутануу ты сваім калауротам --
На нядзелю аж пырскі ляцелі.

І сьцякалі, як сьлёзы з расьпяцыцы,
Усёй нядзелі забрудзішы твар...
Не пашыла я белае плацьце,
І ужо у чорным іду на цвінтар.

1987

"... И не проси у Бога ничего".

А.Ахматава

Такая ноч -- чаканай госьцяй,
І усцешна мне прымаць яе.
Ні ты, ні я, ні трэці хтосьці
Яе прыход не перайме.

Мой цень услед за мной ня ходзіць,
Душу ўжо носіць, нейкі птах,
А цела просіць, даўна просіць
Спачыць пад ладанавы пах.

РАЗЬВІТАНЬНЕ З РАДЗІМАЙ

(На матыу аднаіменнага паланэза М.Агінскага)

Водсьвет лагодных промняў згас.
Цямрэча зьвіла сіло.
Павэвы ветру у ім зьвінелі ураз.
Туман рачны --
Прывід начны
На паплавах
Тугім сукном
Над копамі напнуўся.

Зоры трымценьнем срэбных вей
Цямрэчы сіло зьнялі.
Мільёны сьцежак нам Сусьвет ілье.
Ад зьнічак тых
Да коп сівых
Збавеньня сьцяг --
Эфірны шлях
Наўнамі нахіліўся.

Там, дзе алошні промень згас, --
Нябачных музыкаў хор
З далёкай далі кліча у высі нас

Паплыць туды,
Дзе цень зямны
З нябесных гор
У вечны сьвет,
Як херувім, памкнуўся.

1989

* ДЛЕСЬ АРКУШ *

ЯГО СУСЬВЕТ

Яго сусьвет нагадвау лёхі,
Дзе у два бакі шугау скразьняк,
Дзе выпраменьвау да зьямогі
Сьляпую чырвань нашчы гляк.

Жарынка кволая трымцела
У гляку — бытта у каміне,
І у лёхах, як дзяньніца, сьпела
Гадзіна, што нябыт скране.

У гляку скразьнякі сьвісталі
І спорна чырвань раздзьмухалі.

АПОШНІ ШЛЯХ

І звер, і птушка ведаюць
свае апошнія шляхі.

Крочыць дзядуля сівы і нямоглы
Шляхам апошнім, шляхам надзеі.
Шлях ад адзінай сьлязіначкі вогкі,
Шлях — што калісьці зьвялі ліхадзеі.

Сонца і месяц стаяць над крыжамі.
Сум і спагада на зорнай арбіце.
Вось ён, сабор, закіданы глыжамі...
Хоць перад сьмерцю... перакрысьціце.

ВЕТАХ

Зноуку нашыя спадзяваньні,
Як жарынкі, што рушылі у космас.
Ветах будзе трымацца да раньня,
Распасюдзіць таемныя поэмы.

Вершалінамі дрэвы ня з намі,
Вершаліны — паверх таямніц.
Адлятае лістота клінамі
Без гайворанау і сініц.

Сочыць рухі бяскрылыя ветах,
Распачатыя ўверх кагадзе.
На дагледжаны зорны палетак,
Як насеньне, лістота упадзе.

З нізкі вершау
"Гарадскія варыяцыі"

ЗІРОК

Пах стамлёнага металу,
Шэры воблак, белы дым —
Да бясконцасьці уздым.

Працы пляміны-лякалы,
За чыгункай горад сьпіць,
Да дзяньніцы — не будзіць.

Гурт рахманых пацукоу
Скачыць мякка — без падкоу.
Пах стамлёнага металу —
На крыжах няма цьвікоу.

Сторублёвая купюра
Менш таемная за паца.
Людзі сьпяць — ім сьніцца праца,
Ды скарыначка на тацы —
Не да "сюра".

Шэры воблак, белы дым:
Я ня буду маладым.
Горад ведае, што кажа,
Бо праціўнік сабатажу —
Сьцяг "недремлючий" над ім.

Ўсе газеты нахлусілі,
А чыгункі разнасілі,
Што Радзіму не любіць...
Проста... проста горад сьпіць.

Я ня ведаю у твар
Пацука майго утрыманьня —
Нечым бавіцца да раньня,
Недзе гадзіць тратуар.

За мой кошт жыве зладзюга,
Як за добрай, цёплай цёткай.
У маім двары калюга —
Я хаваю у ёй улёткі.

Пах стамлёнага металу —
Гарадскога поту пах.
Зноуку стомленую Алу
Пачаплялі па слупах.

Ліхтароў сьмяпые вочы,
Шэры воблак, белы дым:
Я ня буду маладым.
Чулі, браце, -- не прароча.

Толькі ветах, толькі ветах,
Пазнаю яго па твары,
Ходзіць над усім у кедах
І склікае да пажару.

Ды яго ніхто не чуе --
За чыгункай горад сьпіць,
Да дзяньніцы -- не будзіць.

Мякка скачуць пацукі --
Шум рабіць ім не з рукі.
Маюць блазненскую рацыю:
Усе з падковамі -- на працу.

А на дне маёй калюгі
Ціха, брудна ды ня тленна:
Першы промень ад пажару
Ей памножыцца імгненна.

Ну а сёньня -- ноч і горад,
Пацы мякка, мякка скачуць.
Пад падушкай -- кволы сорама,
На падушцы -- жах, найначай.

Паспрабуй ад ложка збочыць!
Людзі дрыхнуць без аддышкі,
Іх заплюшчаныя вочы --
Пройгрышы ігры на лыжках.

За чыгункай горад сьпіць,
Да дзяньніцы -- не будзіць.

Завітаюць раптам госьці:
Не чуваць палёнай поусьці.

* МЯСЦОВЫ ЧАС *

Н е с ь н і

НАШ ШЛЯХ

Мы робім наш рок --
Моуны, музычны электрашок.
Наш беларускі рух
Нясе адраджэнцкі дух.

Ды не згасьне у нас сьвятая злосьць,
Покуль мы на гэтым сьвеце ёсьць.
Будзе трэба -- згінем на крыжы,
Толькі б веры зьніч быў здольны жыць.

Мы, усе як адзін,
Адмовілі страх, журбу і спачын,
І гэта наш лёс.
Поруч гайда, хто ідзе у поўны рост.

ПАПЕРА -- ВАШ СЫЦЯГ

Вы -- пятля на шые, стрэмка у сэрцах,
Вы нашы мэты ператвараеце у прах,
Вы вельмі нахабныя, вы нам не у кайф --
Нам надакучыла хадзіць у хамутах.

Вы -- як ланцуг на нашых руках,
Вы -- гаспадар у нашых дамах,
Вы пакідаеце ў дурнях нас,
Вам добра сядзець на вашых мейсцах.

Я не магу абяцаць вам спакой,
Чуеце шум -- гэта прыбой,
Чуеце музыку -- гэта мы,
Хавайцеся па норах, сьмярдзючыя псы.

ГЭЙ! ХТО ДУМАЕ!

Гэй, хто думае так, як і мы,
Чыя словы прабуджаюць вумы,
Хто жадае гэткай гульні:
Гэй! Падыхоць ды глядзі!

Вас бянтэжыць мой яркі выгляд?
Я, прызнацца, гэтаму рад.

Колькі перасьці вакол мяне!
Шэры колер засьціць вочы, як сьмерць.

Гэй, хто думае так, як і мы,
Хто ня лобіць хмурыя дні,
Старых песень і вузкіх вакон,
Не баіцца стаяць пад дажджом,

Хто жадае нешта сказаць,
Хто ня хоча сем разоў адмяраць,
Хто ня можа болей чакаць —
Прасынайся, хопіць спаць!

І С У С

Распяты Ісус на крыжы —
Насіцель сьветлых ідэй,
Як сымбаль вечнай любові
Ён так сьвята веру у людзей.

Як чорным па белай сьцяне —
Па чыстай ягонай душы
Крывёй расьпісаліся тыя,
Хто страціў свае карані.

Колькі год прайшло з той пары,
А дагэтуль легенда жыва,
А іуды рыхтуюць крыжы
На выпадак з'явы Хрыста.

Хай зьнічы запалюць агні,
Дараванья нам кабы жыць,
Адраджэньнем сапраўднай любові
Стала музыка вырваных мышц.

СЛОТА

На вуліцы слота, прамоклыя ногі,
Мы раніцай выйшлі з нашай бярогі,
На вуліцы холад, усе маруць вясноў,
А сонца засталася зноў за гароў.

На вуліцы твары панурых людзей —
Начальнік ня будзе карміць іх дзяцей.
На вуліцы грязь, а у вятрынах туга,
І ходзіць падлеткаў падпіты кагал.

На вуліцы цьвіль малін і прытонаў,
Уласнікі хатніх вінных заводаў.
На вуліцы вочы выдатніц студэнтак —
Замест адзнак бяруць грошы з кліентаў.

На вуліцы сотні рэкламных агней
Гараць дзеля простых савецкіх людзей.
Паверце, сябры, нам у гэты раз —
НАВОГУЛ усе вуліцы толькі для вас!

КРУТАЯ РАЗМОВА АБО ЗАБАРОНЕНЫ МІТЫНГ

Вітаньне прыгонныя усходніх начэй,
Шаноўнае мяса трох рэвалюцый,
Праз вострыя нацыянальных нажэй
Шукаеце праўду ў радках рэзалюцый.

Адзінае братэрства прагніла наскрозь.
На нашых сьцягах плямы чорнай ня зьвесьці.
А ў кожнай кватэры грызуць сваю косць —
Галодным народам пакуль не да песень.

Мы блізкімі сталі — каго ні крані —
У чэргах таукліся за правам на сьмеласьць,
Нам цемры хапала — тушылі агні.
Навошта усё: хопіць! мы досыць наеліся!

ВІНЦЭСЬ МУДРОЎ

ЧАС КАМАРА

-- Напішы ж, як ты там, на тым моры, -- настаўляў дзед Базыль свайго унука, трыццацідвухгадовага нежанатага маладзёна.

Унук баднуў галавой, паабяцаўшы гэткім чынам напісаць, і падняў з зямлі напакаваную валізу.

-- Ты гэта вось што... -- старэчыя пальцы ухапіліся за рукаў, прабеглі па штрыфелях пінжака і, не надумаўшы нічога лепшага, піхнулі за пазуху унуку пачак крамай махоркі.

-- Ды што ты, дзеду... у мяне ж цыгарэты.

-- Бяры, бяры. Закурыш мо калі, мяне, старога, успомніш, -- дзед Базыль закашляўся, таропка змахнуў растайную сьлязіну.

-- Ну, дзеду... Ну што ты... Хутка зноў прыеду, -- унук вінавата азірнуўся на перапоўнены "пазік", ляпнуў дзеда па плячы, маўляў, маўдуйся, стары, і падбегам рушыў да аўтобуса.

-- Вось як, без маткі, без бацькі, а вырас... Інстытут скончыў... хату дзеду перакрыў, -- скрозь сьлёзы прамовіў стары і вясковыя жанкі, што стаялі на супынку, спачувальна кінулі галавамі.

Чэрвеньская ноч дыхнула водарам бэзу і салатжавым пахам нагрэтага асфальту. Расчыніўшы акно, Янка сеў на падваконьне і з нейкім дзіўным зачараваньнем зірнуў на барвовую, пакрысьленую асьверамі кранаў, палоску. Там, у самым прадоньні згуслай барвовай сьці пляла, мільгаючы белым сьвятлом, жарынка далёкага самалёта. Хлопец праводзіў яе позіркамі і з ціхай радасьцю падумаў, што да водпуску засталася дванаццаць дзён. Мінуць два тыдні, і ён, пераўтварыўшыся ў гэткую ж міргатлівую зорку, паляціць у начным бязмежжы насустрач цёпламу мору. Узрушаны такім пераўтварэньнем, ён правёў даланей па сьцягну -- ці не знойдзецца дзе цыгарэта і ў тую ж хвіліну згадаў пра дзедаву махорку.

Пяршыны махорачны дым заказытаў у горле. Янка выгаліў вочы, астматычна-доўга кашляў і, кінуўшы недакурак у разнасьцежанае акно, паваліўся на ложак. Колькі часу ён ляжаў незварушна, слухаў начную цішу і шчымлівых, па-дзіцячы сьветлых думкі, поўнілі ягоную галаву.

"Усё ж такі паважае мяне Пятровіч, -- кранула Януковыя вусны лагодная ўсьмешка, -- вунь і шыферу дапамог дастаць, і пуцёўку ў прафкоме выбіў. А на пуцёўку тую сама Фановіч мёрлася".

Бліснуўшы вачыма, начны летуценьнік закінуў за голаў спрацаваныя рукі (за выхадныя ён перакрыў дзедаву хату шыфрам) і неўзабаве пачуў ля вуха дакучлівае камарынае зумканьне. Хлопец ляпнуў сябе поуху, у вухе зазьвінела яшчэ натужлівай,

а камар тым часам заказытаў ля скроні.

Праз паўгадзіны летуценьнік вылез з-пад коудры, запаліў у пакоі сьвятло і, схопіўшы са стала бібліятэчнага Друона, пачаў шалёна лупіць ім па сьценах, пазначаючы жоўтыя інтэрнацкія шпалеры брудна-чырвонымі плямамі расьціснутых камароў.

На сьвітаны ён забыўся трывожным кашмарным сном.

Майстар цэху алюмініевага ліцця Іван Вікенцьевіч Пузік быў таго ранку не ў гуморы. Махнуўшы рукою кранаўшчыцы Зіне, якая па старой звычцы вітала яго званком з верхатуры, майстар спыніўся ля печы Станіслава Бабронка. Сам Бабронак, васемнаццацігадовы абібок з цяжкім лёсам, якога прыслалі ў цэх на перавыхаваньне, ляжаў на скрыне з чэхаславацкай аўтаматкай і пускаў кольцы тытунёвага дыму.

-- Бабронак, што гэта такое? -- майстар кінуў на аблітую застылым металам печ.

-- З начной пакінуў, -- падаў голас выхаванец калоніі і падняўся на ногі.

Майстар Пузік зазірнуў у вагранку: печ дыхала пякельнай гарацьнёй, а растоплены алюміній пакрываўся ўжо шараў плеўкай.

-- Чаму зьліткі не кідаеш, метал стыне?! --

Бабронак узяў у рукі манцёроўку, тыснуў ёю ў паветра, паказваючы некуды ў канец цэха, і з неахвотай пачаў аббіваць застылыя рагі.

Майстар прымружыў вочы: адзіны цэхавы электракар стаў упоперак праезда, а ля яго, бліскаючы ў неонавым сьвятле вялізным плехам, шчыраваў кіроўца Струк.

-- Што, лысая галава, зноў паламаўся? -- яшчэ здаля крыкнуў Пузік.

-- Зноў, каб яго, -- Струк падняў свой вінавата-замурзаны твар і, азірнуўшыся, сьціснана дадаў: -- Вас тут Фановіч шукала.

Словы тыя гарачай іголкай увайшлі ў сэрца.

Начальнік аддзела навуковай арганізацыі працы сядзела ў Януковым "кабінец" -- адгароджаным фанерай катуху і, чухаючы за вухам вязальным прутком, гартала зьменны журнал. Муза Андрэюна Фановіч, жанчына магутнага целаскладу і волатаскага здароўя, была жывым увасабленьнем грамадзянскай смеласьці і прыныповасьці. Прынамсі, так яе характарызавалі на заводскіх прафсаюзных сходах. Праўда, пры гэтым многія ў душы пасьмейваліся з Музы Андрэюны, з яе, як казалі, "дэмагагічнага імпэту", але тым, хто ставаў на яе шляху, было потым не да сьмеху. Насупраць Музы Андрэюны, заслаўшы газэцінай закураны ўслон, сядзела кволая дзяўчына, якую Янка бачыў упершыню і якая з невядомай прычыны трыкала ў руцэ секундамер.

Не адказаўшы на дабрэдзень, Муза Андрэюна працягнула хвіліну вывучала пакусаны твар Івана Вікенцьевіча.

-- Вы што, таварыш Пузік, заўсёды спазьняецеся...

-- На чатыры хвіліны, -- цэхнула тым разам дзяўчына і гучна пстрыкнула секундамерам.

Янка прыклаў руку да сэрца...

-- Свае тлумачэньні дадзіце ў пісьмовым выглядзе, а зараз адкажыце, чаму вас зноў не было на семінары эканамічнай

адукацыі? — Фановіч ускочыла з лавы, абыйшла стол і, дхнушы пахам часныку і парфумы, усутыч падыйшла да майстра.

— Замест таго, каб быць прыкладам у дысцыпліне, вы, таварыш Пузік, яе сьвядома руйнуеце. Гледзячы на вас, кінулі наведваць семінар і маладыя спецыялісты. Такім чынам, гэта з вашай, — Фановіч узрушана патрэсла вязальным прутком, — з вашай, таварыш Пузік, ініцыятывы, у пятніцу былі сарваныя чарговыя заняткі.

— Няма часу хадзіць на тыя семінары. Працую на два участкі, з планам завал, — голас майстра дрыжэў і зрываўся.

— Час, таварыш Пузік, трэба ўшчыльняць, сьціскаць як спружыну, — Фановіч звяла растапыраныя пальцы, паказваючы, як трэба сьціскаць спружыну часу.

— У вас таму і з планам завал, што не прадумана арганізацыя працы. Але мы вам дапаможам, — у голасе Фановіч пазначыліся лагодныя ноткі.

— Мой аддзел сумесна з сацыялагічнаю лабараторыяй завода, вырашыў правесці эксперымент — дасьледваць работу майстра і выпрацаваць пэўныя рэкамендацыі. Жана, — Фановіч кінула на кволую дзяўчыну, — наша малады сацыёлаг, правядзе сёння хранаметраж вашага працоўнага часу.

"З-за пучэўкі лютуе", — змрочна падумаў майстар і на самыя вочы нацубіў свой дзіравы ад прапалін берэт...

— Што, Пузік, нарматывы здаеш? — крыкнуў нехта з тэхнолагаў і вясёлы рогат затушыў на момант натужлівае сыканьне прэсаў. Янка утуліў голаў у плечы і паскорыў крок. Усьлед яму, трымаючы ў выцягнутай руцэ секундамер, трухала малады сацыёлаг Жана.

— Што ж, так і будзеце за мною хадзіць? — не вытрымаў, нарашце, майстар, калі яны падыходзілі да галоўнага склада.

Замест адказу сацыёлаг пагрозліва пстрыкнула секундамерам.

— Цяжкая жанчына, — уголас зазначыў майстар і, пхнушы непадатлівыя дзьверы, занурўся ў вокі прыцемак заводскага склада.

Аляксандр Карымавіч Якубовіч, знакаміты балака і весялун, стаяў ля шпулі кабелю і, кідаючы дапытлівыя позіркі на столь, запаўняў накладныя.

— А-а! Янка! Зноў без транспарту? — потная рука кладашчыка сьціснула цэўку рукі. — Што гэта, таварыш Пузік, такі невясёлы? Не інакш, — кладашчык шматзначна пачухаў квадратны кадык, — вырашалі праблему прэс-астатка?

Янка кісла пасьміхнуўся. Пасля артыкула "Бяссонныя ночы рацыяналізатара", што з'явіўся ў заводскай шматтыражцы, жарт гэты быў на вуснах кожнага стрэчнага.

— Усё, Карымавіч, завязаў, — Янка пашукаў вачыма аўтакар.

— Ды не сьпяшай ты... Як кажуць на Капыльшчыне, — Якубовіч выцягнуў з кішэні пачак "Мальбара", — усіх спраў не пераробіш. Ты, дарэчы, анекдот пра мойву чуў?

— Тс-с-с! — Янка прыклаў да вуснаў закарузлы палец.

— Нас падслуховуюць!

— Хто!? — чорныя вочкі Якубовіча хваравіта пашырыліся.

— Фановіч падаслала! — сацыёлаг Жана стаяла ля стэлажоў з запчасткамі і штосьці рупліва занатоувала ў паміналь-

ніку.

Кладашчык выпусьціў з рук запальнічку, шалёнай віхурай кінуўся да аўтакара. Падагнаўшы транспарт, ён падчапіў скрыню з алюмініевымі зліткамі, уськінуў наверх сэканомленую боцку салідолу, якім на участку змазвалі прэс-формы, і выехаў на двор.

— Прайдзісьвет! — коратка выгукнуў Янка. Азірнушы склад і прыхапіўшы з сабою кавалак пняковай вярочыны — у гаспадарцы прыдасца, майстар рушыў сьледам.

Сонца, па-чэрвеньску пранізілае і гарачае, глянула з-за аблок, кранушы сваімі ласкавымі промнямі трапяткое сэрца Янкі. Сонца! Колькі яго будзе там, на далёкім нязнаным Поўдні! Янка ішоў па заводскім двары, а ў вачах ягоных мітусіліся вобліскі нябесна-сініх хваляў, зіхцелі нечаканай бельлю хлапакі марской пены і мяккім, празрыста-бурыстым сьвятлом сьвяціліся валаскі на стройных нагах прыгажуні, якую ён абавязкова сустрэне. Здавалася, ён чуў яе голас, голас чароўнай незнаёмкі, які звонка і чыста гучаў сярод шуму прыбоа.

— Таварыш Пузік! — дробны цокат туфлікаў за спінаю вярнуў летуценьніка да жыцьця. — Вы не маглі б ісьці павольней? — сацыёлаг парывіста дыхала, а металічная цыкада ў яе руцэ стракацела, лічачы працоўныя хвіліны.

— Добры ў вас хранометр, — заўважыў майстар.

— Японскі, — гукнула ў адказ сацыёлаг, спатыкаючыся на выбоях цэментавай падлогі.

— Японскі? Вы былі ў Японіі?

— Ды не, гэта дзядуля...

— А ён у вас што... — майстар энергічна паторгаў локцямі, — спартовец?

Жана акінула майстра зневажальным поглядам і ледзь чутна прамовіла: — Мой дзядуля філосаф.

— А-а! Крадзе, значыцца, рацыянальнае зерне, — няўдала пажартаваў Янка, і, кінушы неакрэсьленае: — Памыю рукі, — зьнік неўзабаве за пашарпанымі дзьвярыма курылкі. Жана засекла час. Выцягнушы з сумкі нарматыўны даведнік, яна пачала размашыста гартаць старонкі, шукаючы графу "Асабістыя патрэбы".

Янка тым часам разнасьцежнуў акно. Да зямлі было метраў восем. З дапамогаю Бабронка, які тырчэў у курылцы, ён прывязаў вярочку да батарэі і, папляваюшы на далоні, пачаў спуск. Усе, хто быў той хвіляй на заводскім двары, здзіўлена назіралі, як майстар Пузік з ліцейнага боўтаўся паміж небам і зямлёй.

— Ты што, звар'яцеў? — грывнуў нечы вясёлы голас.

— Звар'яцееш... з гэтым хранаметражом, — буркнуў майстар і, скокнуўшы на зямлю, стрымгалоў пабег на частак.

Час, змарнаваны на асабістыя патрэбы, блізіўся да месячнай нормы. Хронаметрыстка Жана стаяла ля пашарпаных дзьвярэй і кідала падазроныя позіркі на рабацяг, што выходзілі з курылкі. Яна ўглядалася ў суровыя, кранутыя лёгкім перэпалахам твары, але ні ў адным з іх не знаходзіла нават далёкай падабізны да блазнаватага і, як ёй падавалася, крыху дурнаватага твару Пузіка. Натоп практыкантаў-пэтэвушнікаў шчыльным кальцом атачаў сацыёлага. Кудлатыя, у аднолькавых чорных камбінезонах, яны нагадвалі чарцянят, ды і

жарцікі, якімі яны частавалі дзяўчыну, былі годныя хіба што самога Люцынара. Шчокі дзявочыя гарэлі як апаранья. Жане карцела зьбегчы, зьбегчы ад гэтых мурзатых чарцей, ад іхняга вар'яцкага рогату. І яна напэўна збегла б, каб не тая стрэма не выходзіць?" Жане прыгадалася сьмерць Кацярыны Вялікай, на памяць ёй прыйшлі вусьцішныя кадры тэлевізійнага дэтэктыва, на якіх агент заходніх спецслужбаў спрабаваў засіліцца ў прыбіральні, і галавакружная, да млосьці жажлівая здагадка начной маланкай высветліла сьвядомасьць -- "Вяроўка! Так-так... пняковая вяроўчына, якую ён прыхапіў са склада. Навошта яму вяроўка?" Развітальная усмешка Пузіка, мурзатыя твары пэтэвушнікаў, нязграбная літара "М" на дзэв'ярах курьлікі -- усё змяшалася уваччу, ператварылася ў адну вялікую размытую пляму.

-- Таварышы! З майстрам Пузікам штосьці здарылася! Гадзіну таму ён пайшоў мыць рукі... -- дрыжачы палец дзяўчыны паказаў на пашарпанья дзэверы, -- і назад не вярнуўся!

Пэтэвушнікі паехалі з рогату і сярод гэтага гвалту і зыку чуйнае вуха Жаны улавіла голас самога Пузіка. Майстар бег па цэху, распачна махаў рукамі, ляў нейкага Бабронка.

Скупая, густа замяшаная на тушы, сьлязінка зьбегла па дзявочай шчаці і, пакінуўшы на ёй завільсслед, упала на цэферблат секундамера.

Насупраць прозьвішча Бабронка майстар вывеў лічбу "35" і зірнуў на гадзіннік. Трэба было сьпяшацца -- пасья зьмены яны ўсім цэхам вырашылі пайсьці ў кіно. "Ці пойдзе кранаўшчыца Зіна?" -- думка гэтая не дала пакою, і Янка, аблашчыўшы позіркам газэтную выцінку з раскладам авіярэйсаў (ляжала пад шклом), рашуча падхапіўся на ногі.

-- Што, зямеля, працуеш? -- начальнік цэха Кім Пятровіч жук, ці папросту Пятровіч, як звалі яго рабочыя, цяжкаю ходою увайшоў у "кабінет".

-- Як з планам?

-- Ды як... Зноў Бабронак... -- Янка ляпнуў далней па зьменнаму журналу. 35 фланцаў за зьмену. І гэта пры норме 120. Не ведаю, што і рабіць з гэтым "выхаванцам".

-- Ты мне лепш скажы, што з табою рабіць? -- зьнянацку перабіў Пятровіч і, грывнуўшы услонам, сеў насупраць. -- Толькі што ад дырэктара... Там на цябе прыйшла дакладная аж на пяці старонках. Руїнуеш дысцыпліну... Зрываеш палітычныя мерапрыемствы, -- начальнік узяў на майстра стамлёныя вочы, -- даёў да істэркі дачку адказнага работніка...

Да горла падступіў камяк, і Янка адчуў раптам, што дыхае упоравень з цяжкімі уздыхамі молата, што ажываў пасья кароткай перазьменкі. "Дзесяць гадоў у гарацым цэху... Зацямненне ў лёгкіх... І на табе, руїную дысцыпліну..."

-- Не трэба тае пуцёўкі. Няхай едзе, адпачывае, -- ціха прамовіў майстар і, ня ведаючы, за што зачэпіць дрыготкія рукі, выцягнуў пачак дзедавай махоркі.

Праз колькі хвілін, скруціўшы з газэтай выцінку, што ляжала пад шклом, тоўстыя самакруткі, майстар з начальнікам напоўнілі катух шызым махорачным дымам.

-- Гэтую бабу абыходзь за кіламетр. Яе сам дырэктар баіцца, -- сказаўшы так, Пятровіч бліснуў сьлязістым вокам

і летуценна патрос галавой: -- Не, віцебская махра была лепш.

Тлела цыгарка. Зьнікалі, ператвараліся ў попел газэтыя радкі авіярэйсаў. Спачатку зьнік "Адлер", потым падыйшла чарга "Менска", а чырвоная рыска, якая іх падкрэслівала, набывала, перад тым, як згарэць, атрутна зялёны колер. Янка зацягнуўся прышывым дымам і, каб падтрымаць размову, безуважна прамовіў: -- Ад камароў дапамагае.

-- Лютое камарэча, ноччу няма паратунку. Але нічога, -- майстар адчуў на сваім плечу цяжкую руку Пятровіча, -- перажывём!

-- Пераживём, -- кінуў той і, пляснуўшы па карку, забіў набрынялага крывёй камара.

Праз два тыдні, у апошні дзень гарацага і пыльнага чэрвеня, Янка Пузік прыехаў у родную вёску. Ён вылез з тлумнага "пазіка", удыхнуў на поўныя грудзі паветра і замер на мейсцы: дзед Базыль стаў на супынку, акурат там, дзе яны разьвіталіся ў мінулы раз, з-пад рукі глядзеў на аўтобус. "Як ведаў, што прыеду", -- падумаў расчулены ўнук і ў душы падзячыў Фановіч, якая паехала замест яго ў Сочи.

+ЛЯВОН ВАРШЧЭЎСКІ+

БАЙКА ПРА (БЛІЗКУЮ?) БУДУЧЫНЮ

Надыдзе час: аціхнуць гвалт і крык,
Мы разьбярэмся у зваленым у кучу
І ўспомнім, як кідаўся злосны Бык
На бел-чырвона-белую аначу.

Мы ўспомнім, як усьцешна нам было
І вусьцішна на гэтай вась карыдзе,
Бо злосьце сківіцы Быку зьявало --
І сьмех, і грэх...
Мы ўспомнім, час надыдзе.

Адно каб не забавіцца ў гульні;
Надыдзе час -- з Быком зрабіць сур'ёзна:
Падкорму не даваць яму ані
І ў клетку ўзяць загнаць, пакуль не позна...

Убачыць экспанат каштоўны наш
І цёткі прыйдуць, і дзядзькі, і дзеткі.
І будзе панаваць ажыятаж
У навакольлі гэтай самай клеткі!

Надыдзе час, і, можа, уцяміць Бык:
То быў Штандар Сьвяты, а не аначу --
Адно каб толькі цяміць ён прывык...
А новы час надыдзе немінуца!

СХОД НАЙВЫШЭЙШАЙ РАДЫ

"... Ён разважае, хоча нешта ўзважыць..."
-- Сьпляжыць!

"... А той вылазіць, нешта прапануе..."
-- Маць такую!..

"... А гэты кажа: дзеці недзе гінуць..."
-- Ськінуць!

"... А гэны на наш розум спадзяецца..."
-- Хай заткнецца!

"... Таму карціць свой нос усюды уплішчыць..."
-- Зьнішчыць!

"... А гэты во -- пра могількі ды труны..."
-- Гнаць з трыбуны!

"... Але ж мы усё-такі якаясь рада..."
-- Ня н-н-нада!

А ТОЙ, ХТО СЁНЬНЯ...

... А той, хто сёньня пры пасадзе, --
Падданы у яе адной.
Народауладзьдзе... ах! народауладзьдзе --
Ён ведае інтэрас свой.

... А той, хто сёньня пры акладзе:
Ён верыць толькі ў гаманец
Ах! у прыгожанькім абкладзе.
Тут -- і пачатак, і канец
Яго турбот -- такі во сьпец...

... А той, хто сёньня пры парадзе,
Надзеўшы ліпавы медаль --
Ах! па "народау бацькі" уладзе
Сумуе -- цьвёрдай, нібы сталь:
Ёй прысьвячае пастараль.

... А той, хто сёньня пры наглядзе
За кожным (хто ня так дурны)
Ах! з радасьцю якою сядзе
За зграбны кулямёт ручны
І без вайны,
І без вайны...

Вось і усё. Дзень прайшоў недарэчна,
між "заусёды" і "учора",
Нібы успышка між доўгімі хвілямі цемры й сьвятла.
Як на полі, вясноў засушлівай жорстка знявечаным
Дзірване, лемяшом па жывому пасечаным.
Там -- мяжа, што глыбокай і чорна-жалобнай разорай
Між табою і мною -- крычы не крычы --
пралягла.
Боль не ціхне... не сьціхне --
і што б там ні сталася потым.
Дзе ратунак? -- Шукацьму дарэмна... А што я, урэшце,
магу?

Калатні мітусьліва-бязладнае
 у летуценьнях і мроях ^{вечна зняволены,}
 І салёным, і горкім ^{сваіх заповолены —}
 І зрываюся з мейсца, ^{увесь абліваюся потам,}
 Унутры адчуваньні жывыя ^{і у распачы даікай бягу.}
 Толькі жылкі ля скроняў пульсуюць, ^{дарэшты здранцьвелі, замёрлі,}
 У вачах непраглядна, няведама ^{пульсуюць, нібы астравы.}
 Крыкнуць хочацца — ^{чым запарушана.}
 Рукі распач ^{голос ня слухае здушаны,}
 Хоць бягу і бягу я ^{учэпіста мне сашчапляе на горле,}
^{кудысьці на злом галавы.}

+Уладзімір Арлоў+

"СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО" АБО АДЗІН У ТРОХ ІПАСТАСЯХ

(Нататкі няудзячнага вучня)

Пачну з запозненага шкадаваньня.
 Лёсу было заўгодна, каб аднаго разу мы засталіся сам-
 насам на цэлыя паўтары гадзіны. Здарылася гэта на пачатку
 70-х гадоў у ліфце, што зламаўся акурат паміж пятым і шост-
 тым паверхамі галоўнага корпусу нашай *alma mater*, дзе
 месяціца родны гістарычны факультэт. Якое інтэрв'ю я узяў
 бы ў свайго візаві, каб той выпадак мог паўтарыцца! А тады...
 Тады, не ацаніўшы гістарычнасьці гэтых хвілін, я замест
 інтэрв'ю з усёй легкадумнасьцю інфантальнага дваццацігадова-
 га бэйбуса чытаў зборнік фантастычных апавяданьняў Рэй
 Брэдберы.

Зрэшты, дзеля ісьціны трэба зазначыць, што, апрача ін-
 фантыльнасьці, тут не апошнюю ролю адыграла і франдазёрства.
 За колькі дзён да сустрэчы ў ліфце ў нас на факультэце ад-
 быўся гэтак званы ланіскі залік "Рашэнні XXIV з'езду КПСС
 — у жыцьці!", дзе высветлілася, што мамі ўлюбёнымі пісь-
 меньнікамі былі тады Рэй Брэдберы і Роберт Шэклі. Уражаная
 такімі неартадаксальнымі літаратурнымі сімпатыямі, да таго
 ж выказанымі па-беларуску (на той час з Беларускага дзяр-
 жаўнага ўніверсітэта паўсюль, апрача філфака, беларускую мо-
 ву ўжо даўно і пасьпяхова выкаранілі), камісія з прадстаў-
 нікоў партбюро і камітэта камсамолу вырашыла, што дапамагчы
 ў такім выпадку можа толькі актыўнае чытаньне грамадска-па-
 літычнай літаратуры і абавязковая падпіска на папулярны ча-
 сопіс "Комсомольская жизнь".

Папярэдні абзац — толькі шрых да партрэту таго часу
 і ніякім чынам не спроба самапраўданьня. У зламным ліфце
 я моўчкі праседзеў паўтары гадзіны з прафесарам Лаўрэным
 Абэцэдарскім. Ці даруе мне калі-небудзь такую злачынную не-
 прадбачлівасьць муза гісторыі Клію? Са сьціплаю надзеяю за-
 служыць яе дараваньне і бяруся за гэтыя нататкі. Тым больш,
 што імя іх героя апошнім часам усё часцей мільгае ў друку,
 гучыць з тэлеэкранаў і даносіцца з радыёпрыёмнікаў. Ад-
 нак пры усім пры тым ці шмат мы ведаем пра чалавека, які
 два дзесяцігодзьзі, па сутнасьці, быў заканадаўцам у гіс-
 торыі Беларусі і якому ў гэтай гісторыі, бясспрэчна, трэба
 вызначыць адпаведнае мейсца?

З энцыклапедыі можна даведацца небагата. Нарадзіўся ў
 1916 годзе ў Горках. Скончыў гістарычны факультэт БДУ. З
 1950 да 1958 года ўзначальваў там кафедру гісторыі СССР,

з 1958 да 1975 -- гісторыі БССР. Член-карэспандэнт Акадэміі педагагічных навук СССР. Дыплімаму кнаку, які палезе у старыя падшыўкі, сярод фразы пра "глыбокае валоданьне марксісцкай метадалогіі", "камсамольскі гарт і жыццё на крайняй мяжы намаганьняў" і іншага слоўнага шалупіння, можа, пашчасьціць знайсці і яшчэ якія-такія драбніцы. Напрыклад, высветліць, што дзейнасьць Л.С. Абэцэдарскага "цесна звязана з Беларускай дзяржаўнай універсітэтам з 1937 г." ("Звязда, 8 ліпеня 1975 г.). Або з замілаваньнем прачытаць, як пачыналася ў Оршы, яшчэ да універсітэцкай вучобы працоўнае жыццё будучага сьветаца нашай гістарычнай навукі. "Які гэта быў палымны важак піянераў, завадатар усіх карысных спраў піянеры 30-х гадоў!" ("Народная асьвета", 1976 г., № 7.)

Абэцэдарскі быў шматграннай асобаю. Ададаныя вучні і пасьлядоўнікі Лаўрэнція Сямёнавіча нязьменна называлі яго не толькі вялікім вучоным-дасьледчыкам, але яшчэ і выдатным педагогам, грамадскім дзеячам. Так бы мовіць, адзіным у трох іпастасях.

I

Як дасьледчыку Абэцэдарскаму Л.С. уласьцівы навуковае добрасумленнасьць, сьмеласьць у пастаноўцы і вырашэньні складанейшых навуковых праблем. Непрымірым да малейшай фальсіфікацыі гісторыі беларускага народа, Абэцэдарскі ў кожнае са сваіх дасьледаваньняў уносіць бальшавіцкую страснасьць і партыйную прыцыповасьць.

З газэт.

Чалавек неабазнаны, выцягнуўшы ў бібліяграфічным каталозе скрыначку з адпаведнымі літарамі, будзе уражаны колькасьцю картак з прозьвішчам Абэцэдарскі. Праўда, хутка выявіцца, што яго пярэ належаць толькі тры працы, якія можна аднесці да навуковых, -- "Барацьба украінскага і беларускага народаў за уз'яднаньне з Расіяй у сярэдзіне ХІІІ стагодзьдзя", "Белорусы в Москве ХІІІ в." і "Белоруссия и Россия. Очерки русско-белорусских связей второй половины XV-XIII вв.". Усё астатняе -- бясконцыя перавыданьні напісанага ім у сааўтарстве школьнага падручніка па гісторыі БССР.

У трох вышэйназваных кніжках, асабліва ў другой і трэцяй, сабраны каштоўныя гістарычныя матэрыялы, у прыватнасьці, пра дзейнасьць у Масковіі беларускіх перасяленцаў, якія прынеслі з сабой невядомыя рускім мастацкія прыёмы, перадавалі тэхналогію шматлікіх рамёстваў, якія аздобілі сваёй разьбой Каломенскі палац цара Аляксея Міхайлавіча і Смаленскі сабор былога Новадзявочага манастыра, пакінулі шэдэўры ў Збройнай, Залатой і Срэбнай палатах, друкавалі кнігі, склалі трупы першага ў Расіі прыдворнага тэатра. Праўда, Абэцэдарскі зазвычай маўчыць, што ў мностве выпадкаў беларусы траплялі ў Маскоўскую дзяржаву зусім не па сваёй волі, а прыкладна так,

як ІІ 060 сялян, якіх у 1563 годзе пагналі па зімовых дарогах на ўсход з захопленнага Іванам Грозным Полацака пасьля учыненай там крывавай разьні.

Доктар гістарычных навук А.П. Грыцкевіч, якому калісьці давялося слухаць лекцыі Абэцэдарскага на вячэрнім адзядзеньні БДУ, прыгадвае, што той любіў паўтараць: "Гісторык павінен умець знаходзіць факты для сваёй канцэпцыі". Па першай частцы гэтай сьцэны прэтэнзія да Лаўрэнція Сямёнавіча, бадай, няма. Але вучонага вызначае не ўменьне збіраць і падбіраць факты, а якраз канцэпцыя. Ці меў Абэцэдарскі сваю канцэпцыю гісторыі Беларусі? Адказ на гэтае пытаньне дае яго выдалзена ў 1968 годзе брашура пад не над пісьменнаю назваю "У святле неабвержных фактаў". (Хіба не ўсе факты -- неабвержныя? Зрэшты, калі згадаць сталінскае "прынцыпы важней за факты", -- не ўсе.)

"Ворагі міру і прагрэсу -- ідэолагі імперыялізму усімі сродкамі імкнуцца падарваць веру працоўных у ідэі навуковага камунізму, у непазьбежнасьць яго перамогі", -- палюхае Абэцэдарскі ў першых абзацах. Замежных дасьледчыкаў гісторыі Беларусі, якім збіраецца даць адпор, ён, чамусьці не падаючы ніводнага прозьвішча, называе "былымі гітлераўскімі паслугачамі" або, у лепшым разе, "наймітамі амерыканскіх і заходнегерманскіх імперыялістаў", а іх працы -- "беспадстаўнымі паклёпніцкімі выдумкамі" і "зламыснай хлусьнёй". Знаёмая тэрміналогія.

У брашуры, якую нас, студэнтаў гістарычнага факультэта, змушалі штудзіраваць і канспектаваць нароўні з працамі класікаў, робіцца спроба насуперак сапраўды неабвержным фактам давесці, што беларусы да 1919 года не мелі сваёй дзяржаўнасьці. Аднаўлячы беларусам у праве на дзяржаўнасьць у Вялікім княстве Літоўскім, якое пачало складвацца на беларускіх землях, большую частку насельніцтва якога ў другой палове ХІІІ--канцы ХІІІ стагодзьдзя складалі беларусы, дзяржаўнай моваю якога чатырыста гадоў была беларуская, Абэцэдарскі салідарызаваўся з нацыяналістычнымі польскімі і літоўскімі гісторыкамі, якія прыніжалі нацыянальную годнасьць беларускага народа акурат такім самым чынам.

Шмат намаганьняў паклаў Абэцэдарскі і на тое, каб выкрыць самыя цяжкія грахі уніяцтва, якое "фальсіфікатары" насьмелваўца называць народнай рэлігіяй беларусаў. Тут няма магчымасьці спыніцца на гэтым прыцыповым пытаньні больш падрабязна, адзначым толькі, што уніаты (у адрозьненне ад католікаў і праваслаўных) карысталіся беларускай моваю ў набажэнстве і кнігадрукаваньні і што, паводле падлікаў А.П. Грыцкевіча, да уніятаў у канцы ХІІІ стагодзьдзя належала больш за 75 працэнтаў насельніцтва Беларусі.

У разьдзеле "Беларусы і Расія" Абэцэдарскі старанна падкрэсьлівае становучыя асьпекты "уз'яднаньня" Беларусі з Расіяй у канцы ХІІІ стагодзьдзя. Бяру гэтае слова ў двухосьсе, бо да таго часу Беларусь у складзе Расійскай імперыі ніколі не была, а значыцца, трэба казаць не пра уз'яднаньне, а пра далучэньне. Аб "навуковай добрасумленнасьці" аўтара брашуры і ягонай "непрымірымасьці да малейшай фальсіфікацыі гісторыі беларускага народа" красамоўна сьведчыць і такі прыклад. "Пасьля уз'яднаньня з Расіяй, -- пераконвае нас

Лаурэньціі Сямёнавіч, — у Беларусі быў знішчаны рэлігійны і аслаблены нацыянальны прыгнёт". Аднак пра якую ліквідацыю рэлігійнага прыгнёту можна казаць, калі толькі 6,5 працэнтаў жыхароў Беларусі было тады праваслаўнымі, а абсалютную большасць беларусаў царскі ўрад з-пад палкі, з крывёю і рэпрэсіямі пачаў пераганяць у праваслаўе, аб чым з абурэннем пісаў "Колокол" Герцэна. Што да аслаблення нацыянальнага прыгнёту, дык гэта таксама міф. Большасць польскіх і апалачаных феодалаў прысягнулі Кацярыне II і захавалі свае ўладанні і прыгонных, да таго ж царыца, а затым яе сын Павел I падаравалі рускім памешчыкам у далучаных беларускіх губернях 208 тысяч душ мужчынскага полу, г. зн. фактычна столькі ж сем'яў або мільён чалавек — 1/4 частку насельніцтва. Дарэчы тут згадаць выказаную Энгельсам у яго працы "Знешняя палітыка рускага царызму" думку пра падступнасць расійскага ўраду, які зусім не збіраўся вызваляць беларускага селяніна, дадаўшы да ранейшага прыгнёту яшчэ і свой.

Адметна, што на 110 старонках сваёй брашуры Абэцэдарскі нідзе (калі не лічыць дзвюх спасылак, датычных утварэння класавай дзяржавы увогуле) не спасылаецца на К.Маркса і Ф.Энгельса. А між тым класікі марксізму, асабліва Энгельс, глыбока вывучалі гісторыю Беларусі і пакінулі шэраг грунтоўных прац, дзе разглядалі беларусаў як самастойны народ, падкрэслівалі такую важную асаблівасць яго фармавання, як адсутнасць 300-гадовага татара-мангольскага прыгнёту, выкрывалі захопніцкую палітыку Расіі у дачыненні да суседніх краін і народаў. Спасылка на класікаў няма з вельмі простае прычыны: Абэцэдарскі разыходзіўся з імі ў ацэнцы практычна усіх прынцыповых праблем нашай гісторыі. Энгельс у "Знешняй палітыцы рускага царызму" і Маркс у працы "Сьценька Разін" глядзелі на Вялікае княства Літоўскае як на славянскую дзяржаву. Энгельс адзначаў, што уніаты на Беларусі у XVIII стагоддзі даўно звыкліся са сваім становішчам і ніякага рэлігійнага прыгнёту не адчувалі. Класікі марксізму, вядома, не лічылі "уз'яднаннем" і вынік грабежніцкіх падзелаў Рэчы Паспалітай, якія Расія — як мы памятаем, жандар Эўропы — ажыццявіла разам з Прусіяй і Аустрыяй.

Такім чынам, разгледжаная брашурка Абэцэдарскага — тыповы атрутны плод з узгадаванага сталіншчынай магутнага дрэва вульгарызатарскай псеўдагісторыі. На яго разложытых галінах і цяпер сьпеюць плады і салодка пяюць птушкі. Прадстаўнікі гэтай "гісторыі" заўсёды служылі тым, хто пры ўладзе. Называючы сябе марксістамі, яны замоўчваюць непрыдатныя ім працы Маркса, Энгельса і Леніна. Яны цудоўна засвоілі зноў запанавалае ў 30-я гады (калі сталінскае кіраўніцтва вярнулася да імперскай палітыкі і у дачыненні да народаў нашай краіны, і на міжнароднай арэне) імперскае мысленне з адпаведным падыходам да гістарычных з'яў, паводле якога ўся знешняя палітыка рускіх цароў, як і сто гадоў таму, абвешчаецца прагрэсіўнай, захопы называюцца "уз'яднаньнямі" ці "добраахвотнымі уваходжаньнямі", праваслаўе разглядаецца як нешта значна больш перадавое за каталіцызм, уніяцтва і любыя іншыя канфесіі... Не, невыпадкова "неабвержныя факты" разам са "сваёй" канцэпцыяй зноў тэрмінова спатрэбіліся, калі коль-

кі гадоў таму пачуліся першыя незадушаныя галасы пра неабходнасць вяртання народу яго сапраўднай гісторыі. У 1987 годзе фальсіфікатарская пісаніна Абэцэдарскага, якая зневажае наш нацыянальны гонар, была ў кампаніі з іншымі творамі прыблізна такога самага гатунку, тэрмінова перавыдадзена ў сумна вядомым зборніку пад двухсэнсоўнаю назваю "Дары данайцаў". (Памятаеце, як данайцы падаравалі абаронцам Троісвайго драўлянага каня?)

З такой самай "страснасцю" і "прынцыповасцю" напісаны і школьны падручнік па гісторыі БССР, які практычна ў нязмэнным выглядзе (калі не лічыць апошніх параграфу, дзе ўслаўляюцца рашэнні чарговых гістарычных з'ездаў і новыя заваёвы развітага сацыялізму) вытрымаў больш як дзесятак выданняў. Выступаючы на IX з'ездзе пісьменьнікаў Беларусі, наш вядомы празаік У.М.Дамашэвіч, які і ў самыя змрочныя гады застою меў мужнасць адстойваць праўду, сказаў, што такі ўбогі, нецікавы і хлусьлівы падручнік хутчэй выхавае для роднай зямлі не патрыётаў, а антыпатрыётаў.

Камусьці здаецца, што гучыць занадта катэгарычна? Тады разгорнем адзінаццатае выданне "Гісторыі БССР" і зазірнем, напрыклад, у храналагічную табліцу з абавязковымі для запамінавання датамі. Дарэмна мы будзем шукаць тут гады першых летапісных згадак пра Полацк, Віцебск, Тураў, што адлічваюць ужо другое тысячагоддзе сваёй гісторыі. Марнымі будуць пошукі даты Грунвальдскае бітвы, пасля якой пяць стагоддзёў не ступала на беларускія землі нага ўзброенага немца. Не знойдзем даты не толькі паўстання Тадэвуша Касцюшкі, але нават нацыянальна-вызваленчага паўстання 1863—1864 гадоў. Вядома, школьнікі найперш павінны запамінаць іншыя даты: прыняцця Канстытуцыі БССР 1937 года, усіх пяцігодак, шчодрых узнагароджванняў брэжнеўскай "эпохі"... На перыяд з 1917 года прыпадае 33 даты, на папярэдняе тысячагоддзе — 27...

Мала гэтых аргументаў? Тады паспрабуйма з падручніка даведацца хоць што-небудзь пра Рагвалода і Рагнеду, Ефрасіньню Полацкую і Давыда Гарадзенскага, пра Вітаўта Вялікага і Міколу Гусоўскага, пра Льва Сапегу, Канстанціна Астрожскага, Тадэвуша Касцюшку, Антона Трусаву, Івана Луцкевіча... Пералік імянаў гістарычных асоб — дзяржаўных дзеячаў, ваяводаў, асветнікаў, рэвалюцыянераў, без якіх немагчыма ўявіць наша сапраўднае мінулае і пра якіх сучасны падручнік маўчыць, можна працягнуць доўга. Затое школьнік даведаецца, што "суцэльная калектывізацыя стварыла неабходныя умовы для ліквідацыі апошняга і самага шматлікага эксплуатацыйнага класа — кулацтва. Раскулачванне ажыццяўлялі самі бядняцка-серадняцкія масы". Як адбывалася гэтая народная драма, якую сёй-той дагэтуль абвешчае перамогай, найлепей паказаў у сваёй апошняй аповесці "Аблава" Васіль Быкаў. Жорны сталінскага генацыду знішчылі каля двух мільёнаў беларусаў, а аўтары падручніка прапануюць школьніку параграф пра "бліскучы росквіт культуры беларускага народа" у 30-я гады, "які з'явіўся вынікам паслядоўнага ажыццяўлення ленінскай нацыянальнай палітыкі Камуністычнай партыі". Гартаеш старонкі і міжволі ловіш сябе на чаканні: вось зараз лагодна глянуць на цябе добрыя і ясныя вочы бацькі народаў. А яшчэ

згадваецца плакат з нядаўняй мастацкай выставы: фаліант з назваю "Гісторыя Беларусі" і пячатка на ім "Совершенно секретно".

У 1950-м, калі трыццацічатырохгадовы Л.С. Абэцэдарскі ўжо загадваў кафедрай, беларускі гісторык М.М. Улашчык ўжо трэці раз у сваім жыцці глядзеў на сьвет праз турэмныя kraty і калючы лагерны дрот. Латарэя? Возьмем іншы час -- той, калі брывастаму правадыру ледзь не штотыдзень чаплялі новую ўзнагароду. Наклейваюцца ярлыкі на М.І. Ермаловіча, выключаюць з ліку аўтараў кнігі "З глыбіні вякоў" В.П. Грыцкевіча, цяжка дыхаць А.П. Грыцкевічу, М.А. Ткачову, Г.А. Кахановскаму, іншым сумленным гісторыкам. Абэцэдарскі піша закрытыя рэцэнзіі і водгукі для ЦК. Зноў латарэя?

Сістэма ніколі не любіла сачыньняў на вольныя тэмы. Яна любіць дыктоўкі. Абэцэдарскі не рабіў у гэтых дыктоўках памылак.

У аўтара славурых "Непрычасаных думак" Станіслава Ежы Леца ёсць афарызм: "Авалодаў навукай, але не апладатварыў яе". У дадзеным выпадку неабходна дадаць: не толькі не апладатварыў, але і заразіў брыдкай хваробай, якая пакуль што слаба паддаецца лячэньню.

На заканчэньне знаёмства з першай іпастасьцю нашага героя зробім адну агаворку. Не трэба ствараць у сваім уяўленьні вобраз нейкага "Дон Кіхота"-навадварот і спісваць усе, далікатна кажучы, грахі нашай гістарычнай навукі на Абэцэдарскага. Вяўніча настаіўшы дзіды, прышпорваючы сваіх расінантаў у атаку на спробы аднавіць гістарычную праўду побач з ім імчаліся іншыя. М.І. Ермаловіч успамінае, як колішні дырэктар Інстытута гісторыі АН БССР І.М. Ігнаценка ў 1974 годзе бэсьціў яго за "спробу аднавіць даўно адкінутую нашай савецкай гістарычнай навукай тэорыю аб беларускай дзяржаўнасьці ў Вялікім княстве Літоўскім", а доктар гістарычных навук З.Ю. Капыскі на пасяджэньні Вучонага савета таго ж інстытута патрабаваў звярнуцца ў ЦК з мэтай забараніць Міколу Іванавічу друкавацца. ("Студэнцкая думка", 1989 г., № 4). Спіс "рыцараў" можна доўжыць, але гэтым разам гаворка пра Л.С. Абэцэдарскага.

2

Усе свае веды, сілы і энергію, свой вялікі вопыт і выдатны талент Абэцэдарскі Л.С. аддае справе навучаньня і выхаваньня маладога пакаленьня, пакаленьня будаўнікоў камунізму.

3 газет.

Да гэтага эпіграфа варта далучыць вытрымку з таго самага газэтнага артыкула: "З 1949 г. Абэцэдарскі чытае на гістарычным факультэце БДУ распрацаваны ім курс гісторыі БССР, сьпецкурсы, кіруе сьпецсемінарамі. Яго глыбокія па зьместу, арыгінальныя па форме лекцыі выклікаюць у студэнтаў выключную цікавасьць, прымушаюць іх думаць, імкнуцца да творчасці..."

30.

Сёе-тое з гэтага -- сьвятая праўда. Ну, скажам, наконт арыгінальнасьці. Хіба не арыгінальна для доктара гістарычных навук называць са сваёй прафэсарскай кафедры асьветніцу XII стагодзьдзя Ефрасіньню Полацкую цемрашалкаю, а нацыянальнага героя Беларусі Кастуся Каліноўскага -- нацыянальным ідалам? Недаспадобы былі Лаўрэнцію Сямёнавічу і "нацэмаўцы тыпу Язэпа Лёсіка" (рэпрэсаванага акадэміка, аўтара падручнікаў, па якіх вучыліся пісаць мільёны беларусаў), якія ў часы "так званай беларусізацыі" мелі, маўляў, нахабства адвечныя і зразумелыя беларусам словы замяняюць на штучныя і няўцямныя. (Напрыклад, адвечнае беларускае слова "перпендыкуляр" -- на "простаўнік".)

Была арыгінальнасьць і іншага гатунку. Памятаю, як трымацелі мае слабанэрвовыя аднакурсніцы, калі, вяўніча выстаўіўшы наперад бараду і пабліскваючы бялкамі вачэй, маэстра імкліва заходзіў у аўдыторыю і пачынаў лекцыю. Любога з нас ён мог падняць з мейсца раптоўным пытаньнем. Сам па сабе гэты педагогічны прыём прэчаныню не выклікаў, вось толькі няправільны адказ (нярэдка проста ад боязі і разгубленасьці!) прафэсар зазвычай каментавалі зьняважлівай рэплікай, а то і парадаў памыць вушы.

У свой час на гістарычным факультэце вучыўся сын "беларускага" Беры -- Лаўрэнція Цанавы; нашчадак ката нібыта заяўляўся на экзамены з аўчаркаю і, навязаўшы яе побач са сталом экзаменатара, пачынаў рыхтавацца да адказу. Цяпер ужо цяжка высьветліць, ці здаваў Цанавы-малодшы іспыты Абэцэдарскаму і, калі здаваў, як той трымаўся ў кампаніі ваўкарэза. Затое сотні выпускнікоў БДУ памятаюць яго паводзіны на экзаменах у 70-я гады. Напрыклад -- букет ружаў, купленых зімою на дарагія студэнцкія рублі і на заліку выкінутых прафэсарам у вакно на той падставе, што ён -- "не карова". А колькі зьняваг мусілі выслухоўваць ад барадатага маэстра тыя, хто таксама адважыўся запусьціць бараду! Вырашальную ролю ў атрыманьні заліка ці добрай адзнакі -- а значыць, і ў атрыманьні стыпендыі -- вельмі часта адыгрывала веданьне, якую руку падняў Уладзімір Ільіч на помніку каля Дома ураду ("кароннае пытаньне выдатнага педагога) або гатоўнасьць студэнта зьбегаць у краму па гарбаты з лімонамі ці задаволіць якую іншую прыхамаць вывацеля маладога пакаленьня будаўнікоў камунізму. Такая арыгінальнасьць у гады гэтак званнага застою была досыць тыповая -- той, хто аддана служыў уладзе, у якасьці ўзнагароды меў і права беспакарана пазьдзеквацца з залежных ад яго людзей. Абэцэдарскі карыстаўся гэтым правам, якое мала чым адрозьнівалася ад права Цанавы-малодшага навязаць свайго ваўкарэза, з вялікай ахвотаю.

Быў перыяд, калі ён чытаў лекцыі і прымаў экзамены па-беларуску. Нам тыя часіны здаваліся ўжо амаль што міфалагічнымі. Студэнт-гісторык, які насмэльваўся ў наш час адказваць шановнаму Лаўрэнцію Сямёнавічу на роднай мове, зазвычай чуў з'едліва-пагрозьлівае: "Так вы хочце сказаць, што знаеце беларускі язык?", пасля чаго ніхто не мог гарантаваць, што рызыкоўная спроба скончыцца пасьпяхова.

Ну так, мы атрымлівалі на яго лекцыях пэўныя гістарычныя зьвесткі, але сапраўднае мінулае Беларусі спасьцігалі не дзякуючы, а насуперак свайму педагогу -- найперш праз кнігі

31.

Уладзіміра Караткевіча, якога Абэцэдарскі настолькі не паважаў, што нават не ўключыў у сваім падручніку у пералік вядомых беларускіх пісьменьнікаў.

Дык ці быў ён выдатным педагогам, "які падрыхтаваў буйны атрад высокакваліфікаваных спецыялістаў і вучоных"? Маркуйце самі. Вось як павучалі дасьледчыка беларускай культуры сярэднявечча М. Прашковіча аспіранты БДУ В. Люкевіч і Я. Трашчонак у артыкуле пад характэрнаю назваю "Истине вопреки" ("Советская Белоруссия", 22 лютага 1966 г.): "Вопреки истине Н. Прашкович пытается доказать, что ... Великое княжество Литовское было белорусско-украинским государством". (Цяпер права беларусаў на дзяржаўнасьць у Вялікім княстве прызнаю на старонках "Звязды" нават вядомы сваімі аглабельнымі рэцэнзіямі спецыяліст па этнаграфіі савецкага перыяда, а за адно і па ўсіх іншых гістарычных перыядах і праблемах А. Залескі.) І далей: "Н. Прашкович с апломбом поучает, что уния имела и положительное значение... могла бы содействовать выработке национального сознания, патриотизма, борьбе за народный язык". Сёння мы можам толькі удакладніць выснову, якую Прашковіч у свой час не меў магчымасьці сфармуляваць больш канкрэтна: "не могла бы содействовать", а -- актыўна садзейнічала.

Умеў, умеў Лаўрэнцій Сямёнавіч знайсці і выхаваць сабе палічнікаў і пасьядоўнікаў. Адкрыем маленькую таямніцу: эпіграфы да разьдзелаў гэтых нататак належаць пяру М. П. Баранавай і Н. Г. Паўлавай -- сааўтараў Абэцэдарскага па школьнай "Гісторыі БССР".

3

Сваё прызываньне Абэцэдарскі Л. С. разумее ў самым шырокім сэнсьце -- ён не толькі вучоны, педагог, але і актыўны грамадскі дзеяч.

3 газэт.

Як мы памятаем, яго жыцьцё і дзейнасьць звязаны з БДУ не з якога-небудзь іншага, а менавіта з 1937 года. Напэўна, гэта выпадковае супадзеньне. Праўда, ёсьць у грамадскай дзейнасьці Абэцэдарскага адзін штырх, які ў маёй памяці адклаўся недзе побач з той страшнай датай. Нябожчык М. М. Улашчык, доктар гістарычных навук, вядомы не толькі ў нашай краіне археограф, публікатар і каментатар беларуска-літоўскіх летапісаў, апавядаў мне, як, даведаўшыся пра яго намер пераехаць на працу з Масквы ў Менск, Абэцэдарскі даверна папярэдзіў: "Памятай, Мікола, дасьце на цябе ляжыць у мяне ў сейфе". Факт могуць пацьвердзіць блізкія Мікалая Мікалаевіча. Сястра вучонага В. М. Улашчык казалася пра гэта ў Доме літаратара на прэм'еры пасьмяротнай братавай кнігі "Была такая вёска".

Найбольшае разгарненьне грамадская дзейнасьць Абэцэдарскага набыла ў першай палове 70-х гадоў. Для Беларусі, як і для нашай суседкі Украіны, гэтыя гады, апрача ўсяго іншага, былі часам паляваньня на ведзьмаў. Адпаведная служба, абалі-

раючыся на шырокі, так бы мовіць, нядзатны актыў, заўзята шукала, выкрывала, ляпіла ярлыкі і "обезврежывала" тых, хто быў супраць брэжнеўска-суслаўскіх тэорый паскоранага зьліцьця нацыі і стварэньня "новай этнічнай супольнасьці". Водгульце гэтага змаганьня даносілася і да нас, тагачасных студэнтаў. "Ветэраны вайны і працы" бэсьцілі ў газэтах аповесьць Вольгі Іпатавай "Прадыслава", прысьвечаную Ёфрасіньні Полацкай. Надоўга знікалі ўзятыя пачытаць сім-тым з факультэцкіх камсамольскіх актывістаў нумары бяскаўданага, але беларускамоўнага машынапіснага часопіса "Мілавіца", які мы з сябрамі пачалі выдаваць у 1974 годзе.

Адбываліся і падзеі больш трывожныя.

На адной сустрэчы з чытачамі дэялося выслушаць кінутае беларускай інтэлігенцыі абвінавачваньне: ніхто, маўляў, не выступаў у тыя гады супраць татальнага абалваньваньня і падману, супраць дратаваньня мовы і гістарычнай памяці народа, ніхто за свае перакананьні не пацярпеў, не разьвітаўся з цёплым крэслам.

Гэта няпраўда. Гадамі не друкаваліся Уладзіміра Караткевіча. У Гародні білі вокны Васілю Быкаву. У 1972 годзе загінуў пры нявысьветленых да канца абставінах мастак Лявон Баранав. У 1974-м у Менску выкрылі "нацыяналістычную арганізацыю". Пачаліся выклікі, сходы, выключэньні з партыі. Шмат какому паказалі на дзьверы. Навуковы супрацоўнік акадэмічнага Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору З. С. Пазняк мусіў перакваліфікавацца ў фатографы, кандыдат філасофіі М. І. Прашковіч -- у грузчыкі. Кандыдат гістарычных навук археолаг М. М. Чарняўскі паўтара года грузіў у мастацка-вытворчым камбінаце цэмент, зьбіваў і грунтаваў шчыты пад наглядную агітацыю, з якіх абвешаны зоркамі і ордэнамі "верны ланінец" на кожным гарадскім скрываўаньні паведамляў нам: "Верной дорогой идёте, товарищи!" Толькі праз цяць гадоў Міхась Міхайлавіч упершыню ў жыцьці выпадкова пабачыў чалавека, поплец з якім каваў крамолу ў "нацыяналістычным падпольлі".

Цікава, што ў нас, у адрозьненьне ад Украіны, "нацыяналістаў" тады не саджалі. Думаю, у пэўных сферах існавала думка, што магчымасьць нацыянальнага адраджэньня на Беларусі ўжо канчаткова ліквідаваная, а таму дзейнасьць "нацыяналістаў" не уяўляе вялікай небясьпекі. Сёй-той цяпер яўна шкадуе, што памыліўся: трэба было саджаць.

Але якое дачыньне мела да ўсяго гэтага -- да ганеньня на інтэлігенцыю, пагромных рэцэнзіяў на літаратурныя творы -- грамадская дзейнасьць Абэцэдарскага? Калі не самае непасрэднае, дык, безумоўна, вялікае. Ён быў у той час, па сутнасьці, прыворным гісторыкам. Ужо знавалася, што ён пісаў закрытыя рэцэнзіі і агляды для партыйнага кіраўніцтва. Ягоная думка магла вырашыць лёс кнігі, фільма. Вучоных-гуманітарнаў, якія прыносілі свае рукапісы ў выдавецтвы ці ў рэдакцыі, тады часта сустракалі пытаньнем: "А як на гэта паглядзіць Абэцэдарскі?"

Постаць Абэцэдарскага адразу паўстае ўваччу, калі чытаеш матэрыялы XIII пленума ЦК КПБ (краснік 1974 г.), які разгледзеў пытаньне "Аб далейшым павышэньні дзейнасьці ідэйна-палітычнай работы ў сьвятле рашэньняў XXIV сэ'езда КПСС". З даклада

няцка зразумець, як меркавалася павышаць гэтую дзейнасць: "Перад нааўнасцю такіх машабных задач асабліва вострым! становяцца пытанні партыйнай адказнасці вучнага, выразнасці яго сьветапоглядных, класова-палітычных пазіцый. Аб гэтым даводзіцца напамінаць у сувязі з тым, што ў некаторых публікацыях, у тым ліку аб народных пазмах "Энеіда навыварат" і "Тарас на Парнасе", у работах аб Ефрасіньні Полацкай, Смарыцкім, Зізаніі праявіліся адгалоскі пазакласавага аб'ектывізму, ідэалізацыі асобных багасловаў, як выдатных асьветнікаў". Затым ішла крытыка адзядзяленьня грамадскіх навук АН БССР, якое "санкцыянуе правядзеньне мерапрыемстваў, не задумваючыся над іх магчымымі негатывнымі вынікамі, як гэта мела месца з сімпозіумам, які намячаўся па праблеме этнагенезу беларусаў..." ("Звязда", 30 красавіка 1974 г.) Цікава пашукаць адказ на пытаньне: чаму так занепакоіў гэты сімпозіум шанунага П.М.Машэрава, які выступаў з дакладам? Якіх негатывных вынікаў чакала кіраўніцтва рэспублікі ад навуковай размовы пра паходжаньне беларусаў? (Сімпозіум, безумоўна, забаранілі.) І, дарэчы, якога Зізанія меў на увазе дакладчык, сьцьвярджаючы, што багаслоў не можа быць асьветнікам? Зізаніяў жа было двое: пісьменьнік-палеміст, прапаведнік Стафан і педагог, царкоўны дзеяч, перакладчык Лаўрэн. Дзейнасць абодвух багасловаў артадаксальная царква ацаніла высока: погляды Лаўрэна Зізанія былі абвешчаныя ерэтычнымі, а яго брат за выдадзены ў 1595 годзе ў Вільні "Катэхізіс" быў пазбаўлены духоўнага сану і адлучаны ад царквы. Зрэшты, пра недаравальна лёгкі багаж гістарычных ведаў шмат якіх высокапастаўленых асобаў мы цудоўна ведаем. (На шчасце, сёньня хоць ужо не трэба даводзіць ім, што Скарына і Будны не былі беларускімі буржуазнымі нацыяналістамі -- наступ відавочны!) Абэцэдарскі і кампанія карысталіся гэтай гістарычнай непісьменнасцю і, між іншым, -- пэўна ж, незнарок -- дыскрэдытавалі ў вачох інтэлігенцыі тых, хто чытаў падрыхтаваныя імі даклады.

Ці не назіраем мы нешта падобнае і цяпер?

Грамадская дзейнасць вучнага (а гісторыка і пагатоў) вызначаецца яго навуковай пазіцыяй. Калі слова "навуковая" у дадзеным выпадку вымагае прыдомку "анты", тое ж самае адбываецца і са словам "грамадская".

Год сьмерці Л.С.Абэцэдарскага -- 1975. Падпісаны на самым высокім узроўні некралог паведамляю: "Памёр вялікі вучоны, педагог, выдатны чалавек, чулы і добразычлівы таварыш, прынцыповы камуніст".

Пасьля некалькіх маіх артыкулаў пра нашу гістарычную сьвядомасць (ці, дакладней, несьвядомасць), са старонак рэспубліканскага друку пачуліся галасы апанентаў. Асабліва абураліся некаторыя чытачы "Настаўніцкай газеты". Аргументаў не хапала, а таму аўтара абвінавачалі ў "зневажаньні памяці свайго настаўніка нябожчыка Л.С.Абэцэдарскага". Пра нябожчыкаў -- толькі добрае. Але мне бліжэй да душы парада, пакінутая старажытнымі рымлянамі: "Aut bene, aut veritas" -- Або добра, або -- праўду".

Грамадскі прысуд такім, як Абэцэдарскі, вынес у сваім рамане "Гульня ў бісер" Герман Гесэ: "Вучоны, які з трыбуны, з кафедры ці ў сваіх працах сьвядома абвешчае няпраўду, сьвядома падтрымлівае ману і фальш, не толькі грашыць супраць галоўных арганічных законаў, ён яшчэ... нясе страшэнную шкоду сваёй нацыі, ён забруджвае яе паветра і зямлю, ежу і ваду, атручвае мысленне і законы і падтрымлівае усе злыя сілы, якія пагражаюць знішчыць яго нацыю".